

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

БОГУШ ОЛЬГА ЮРІЇВНА

УДК: 159.9:378.9+378.144

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ НАВЧАННЯ КУЛЬОВОЇ СТРІЛЬБИ
МАЙБУТНЬОГО ОФЦЕРА**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Військовій академії (м. Одеса), Міністерство оборони України.

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор
Снігур Людмила Анатоліївна,
Військова академія (м. Одеса),
професор кафедри гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Фурман Анатолій Васильович,
Тернопільський національний економічний
університет, завідувач кафедри психології
та соціальної роботи;

кандидат психологічних наук
Дончак Андрій Михайлович,
Науково-дослідний центр Збройних Сил України
«Державний океанаріум»,
начальник науково-дослідного центру.

Захист дисертації відбудеться «12» листопада 2016 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «11» жовтня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Підготовка офіцерських кадрів в умовах збройного протистояння потребує підвищення якості навчання, у тому числі й завдяки актуалізації психологічної складової цього процесу.

Психологічні основи навчання отримали розвиток у роботах Л.К. Велитченка, П.Я. Гальперіна, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, С.Д. Максименка, С.Л. Рубінштейна, О.В. Скрипченка, А.В. Фурмана, О.Я. Чебикіна. Психологічні аспекти підготовки майбутніх офіцерів у стрільбі отримали розкриття в низці робіт з методики та теорії спорту і з проблем застосування вогнепальної зброї та стрілецької підготовки (О.В. Желєзнов, М.Я. Жіліна, Ю.Г. Кудряшов, В. А. Маріщук, Б.Є. Міхайлов, М.Б. Умаров, М.П. Шпак), але не знайшли достатнього наукового аналізу, систематизації і узагальнення. Водночас, у світовій практиці саме психологічний фактор вважається провідним як при підготовці майбутнього офіцера взагалі, так і при навчанні кульовій стрільбі майбутнього спеціаліста, а курсантський період розглядається як особливо чутливий період для занять з кульової стрільби завдяки спрямованості юнаків і властивій цьому віку професійній підготовці. Загально парадигмальні засади діяльності професіонала розкрито у роботах Є.О. Клімова, О.М. Леонтєва, закономірності професійного становлення особистості знайшли відображення у структурі особистості професіонала О.П. Саннікової. У роботах В.В. Журавльова, Є.М. Потапчука, О.В. Тимченка, М.І. Томчука, О.Д. Сафіна В.В. Ягупова розкриті психологічні питання професіоналізму майбутнього офіцера. Крім того, психологічні питання кульової стрільби розглядали І.Ю. Горелов, В.О. Лефтеров, М.О. Чміль, S. Trompetter, D. M. Corey та ін. Здебільшого психологічні чинники та умови кульової стрільби аналізувались у педагогічних наукових дослідженнях (Х.А. Сельг, І.В. Фролова, І.З. Ціцішвілі). Однак, психологічна складова ефективного та успішного навчання кульовій стрільбі курсантів ВВНЗ у цілісному процесі підготовки професійних захисників країни не знайшла достатнього розкриття в науковій літературі.

Для удосконалення системи підготовки курсантів кульовій стрільбі потрібно актуалізувати психологічну складову навчання. З метою підвищення ефективності навчання майбутніх офіцерів зростає потреба пошуку психологічної програми забезпечення навчання на основі актуалізації рушійних сил цього процесу. Це стає можливим, коли навчальний процес у ВВНЗ, спрямований на підготовку професійних захисників країни орієнтований не тільки на влучні постріли, тобто на виконання нормативів, але й на розкриття для суб`єкта навчально-професійної діяльності психологічного змісту ефективного навчання, яке зумовлюється спільною дією його чинників на особистість професійних захисників країни.

Суперечності, що існують між зростаючими вимогами до майбутнього офіцера і недостатньо високим рівнем його ефективності в навчанні кульовій стрільбі, визначило тему дослідження: «Психологічні чинники навчання кульової стрільби майбутнього офіцера».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає концепції виховання у Збройних силах України і виконана відповідно до науково-дослідної роботи кафедри гуманітарних

та соціально-економічних дисциплін Військової академії (м.Одеса) «Патріот України» (номер держреєстрації 0102U003701). Тему затверджено на засіданні вченої ради Військового інституту Одеського національного політехнічного університету (протокол № 6 від 19 лютого 2010 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 9 від 29 листопада 2011 р.). Автором досліджувались психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутнього офіцера, що є важливою складовою його підготовки як захисника країни.

Мета дослідження – на основі виявлення психологічних чинників навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі, розробити програму діяльнісно-особистісного психологічного супроводу цього процесу.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз психологічних проблем навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі.

2. З'ясувати сутність розвитку особистості майбутніх офіцерів в процесі навчання кульовій стрільбі.

3. Емпірично дослідити психологічні чинники навчання курсантів кульовій стрільбі у їх впливі на особистісне становлення майбутніх офіцерів та здійснити змістову інтерпретацію отриманих даних.

4. Обґрунтувати, розробити та здійснити емпіричну верифікацію програми діяльнісно-особистісного психологічного супроводження навчання майбутнього офіцера кульовій стрільбі.

Об'єкт дослідження – особистість майбутніх офіцерів, які вчаться професійно володіти зброєю.

Предмет дослідження – психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутнього офіцера.

Гіпотеза дослідження: особистісне становлення майбутніх офіцерів зазнає суттєвих змін в умовах циклічно-вчинкової організації навчання під впливом його психологічних чинників. Оптимальний процес підготовки майбутніх офіцерів кульовій стрільбі можливо досягти через програму його діяльнісно-особистісного психологічного супроводження.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: а) психологічна теорія вчинку В.А. Роменця і напрацювання сучасного розвитку вчинкової методології у циклічно-вчинковому підході (П.А. М'ясоїд, А.В. Фурман та ін.); б) діяльнісна методологія О.М. Леонтьєва, а також теорія і практика організації навчання, у тому числі, кульовій стрільбі (І.Ю. Горєлов); в) концепція сприяння становленню особистості як професіонала (О.П. Саннікова, А.В. Масанов) і патріота (Л.А.Снігур), у тому числі військового (В.І. Алещенко, М.С. Корольчук В.І. Осьодло, В.В. Стасюк, В.В. Ягупов та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання завдань дослідження використовувалися такі методи: теоретичні (аналіз наукової літератури та керівних документів, які регламентують діяльність підрозділів ЗС України, узагальнення підходів за досліджуваною проблематикою); емпіричні (тестування, анкетування, спостереження, експертні оцінки, бесіди); методи статистичної обробки даних.

До психодіагностичного комплексу увійшли такі методики: для діагностики індивідуально-психологічних особливостей майбутніх офіцерів – «16 факторний особистісний опитувальник» (Р.Б.Кеттел), «Тип темпераменту» (Г.Айзенк), «Адаптивність БОО-200», «Структура темпераменту» (В.М.Русалов), «Моторна проба» (Й.Шварцландер), «Самооцінка сили волі» (М.М.Обозов), «Локус контролю» (Дж.Роттер), «Самооцінка особистості» (С.Будассі), «Хто Я?» (М. Кун та Т. Макпартленд), «Соціометрія» (Дж. Морено), «Незавершені речення» (Дж. Сакс); для діагностики рівня ефективності навчання кульовій стрільбі – розроблена нами анкета.

В емпіричному дослідженні, яке було проведене протягом чотирьох років, брали участь 120 курсантів Військової академії (м. Одеса) у віці 17-23 років.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що:

- вперше запропонована структура вчинкової активності курсанта при навчанні кульовій стрільбі для розкриття впливу психологічних чинників навчання на здатність випускника вищого військового навчального закладу до професійного застосування зброї; виявлено результати навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі під впливом психологічних чинників (ситуативних, мотиваційних, діяльнісних та післядіяльнісних);

- обґрунтовано та розроблено програму діяльнісного-особистісного психологічного супроводження навчання майбутнього офіцера кульовій стрільбі у вищому військовому навчальному закладі, яка містить низку структурних елементів – блоків і функціональних зв'язків між ними: перший – вихідне психодіагностичне супроводження; другий – психокорекційне особистісне; третій – психокорекційне діялісне; четвертий – контрольне діагностичне забезпечення;

- розширено й доповнено уявлення про психологічні чинники навчання кульовій стрільбі для особистісного розвитку майбутнього офіцера в період старшої юності в умовах вищого військового навчального закладу;

- набули подальшого розвитку теоретичні погляди на вчинкову активність курсантів при навчанні кульовій стрільбі; діялісно-особистісне психологічне супроводження навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільби; уявлення про навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу з урахуванням впливу груп психологічних чинників цього процесу на вчинкову активність майбутніх офіцерів як професійних захисників країни.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці особистісно-діялісної програми психологічного супроводження процесу навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі, що дозволило викладачам цілеспрямовано керувати цим процесом. Крім того, удосконалена методика діагностики індивідуальної оцінки ефективності навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу, яка може бути використана у процесі професійно-психологічного відбору майбутніх офіцерів та психологічного супроводу їхньої навчально-професійної підготовки.

Вплив психологічних чинників навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу впроваджено у діялісність структурних підрозділів ВВНЗ України для підготовки до професійної діялісності, що підтверджено відповідними актами.

Основні результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Одеського державного екологічного університету (довідка № 184 від 04.10.2012 р.); Одеської юридичної академії (довідка № 19/186 від 04.12.2012 р.) та у службову підготовку й професійну діяльність, а саме при освоєнні навичок саморегуляції при виконанні стрільб в Одеській Національній морській академії (довідка № 2458 від 16.12.2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на: Міжнародних науково-практичних конференціях «Методичне забезпечення та організація навчального процесу», (Одеса, 2011), «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 2012), «Сучасні проблеми військової та соціальної психології і соціальної роботи» (Одеса, 2013); Всеукраїнських наукових конференціях «Перспективи розвитку озброєння і військової техніки Сухопутних військ» (Львів, 2012), «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2010); на науково-практичних конференціях «Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє» (Київ, 2008), «Новітні технології – для захисту повітряного простору» (Харків, 2012); Всеармійській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах» (Київ, 2009); міжрегіональному науковому семінарі «Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях» (Київ, 2010).

Публікації. Основний зміст та результати дисертації відображено у 15 публікаціях, з яких 6 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України, 2 статті надруковано в зарубіжних наукових періодичних виданнях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 219 сторінок, основний зміст викладено на 174 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 17 рисунків. До списку використаних джерел увійшло 352 праці, із них 11 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, проаналізовано загальний стан розробки проблеми, визначено об'єкт, предмет, теоретико-методологічні основи та завдання дослідження, представлено гіпотезу дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, надано відомості про апробацію результатів дослідження та публікації за темою дисертаційної роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні основи навчання курсантів кульовій стрільбі» здійснено аналіз психологічних основ навчально-професійної діяльності майбутнього офіцера кульовій стрільбі в аспекті розгляду актуальних для вікової та педагогічної психології проблем з позицій циклічно-вчинкового підходу (А.В. Фурман), аналізуються психологічні чинники навчання курсантів кульовій стрільбі.

В науковій літературі з проблем психології навчання кульовій стрільбі існують окремі дослідження як у вітчизняній психології (І.Ю. Горелов, Д.С.Шаріпова), так і в іноземній науці і практиці, в якій психологічним основам навчання кульовій стрільбі приділяється значна увага (P. S. Trompeter, D. M Corey).

Потреба у підготовці офіцерів різного віку в нашій країні актуалізувала віковий і педагогічний аспект проблеми ефективного навчання кульовій стрільбі, а в умовах збройного протистояння – вчинковий характер активності майбутніх офіцерів, але таких досліджень психологічних чинників навчання з урахуванням розвитку особистості стрілка на контингенті курсантів вищих військових навчальних закладів не проводилось.

Ефективність навчання як діяльності залежить від психологічних факторів (С. М. Симоненко, А. В. Фурман, О. Я. Чебикін). При чому джерело ефективності навчання може походити як від організації процесу навчання, усвідомлення алгоритму діяльності, дій та операцій, оцінювання дій та операцій тих, хто навчається, аналізу функціональної системи цілеспрямованого поведінкового акту (П. К. Анохін) та усвідомленої саморегуляції діяльності (О. О. Конопкін), регуляції вольових та емоційних станів, так і від особистості – мотивації до ефективності навчання тощо.

Подальше теоретичне вивчення предмету дослідження показало, що немає чітко визначеної, усталеної, загальноприйнятої характеристики найбільш суттєвих психологічних чинників досягнення ефективності навчання у його впливі на особистість майбутнього офіцера. Загальнотеоретичний та методологічний рівні розгляду існуючих підходів до аналізу психологічних основ навчальної діяльності довели інтегральну особливість впливу усіх психологічних чинників навчання курсантів кульовій стрільбі на особистість майбутнього офіцера.

Виходячи зі змісту виявлених підходів до розуміння навчання і його психологічних чинників, ми дійшли висновку про те, що навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу є організованою керованою діяльністю курсанта, викладача, інструктора і курсового офіцера при активній ролі суб'єкта діяльності, спрямованої на максимальне засвоєння та усвідомлення техніки стрільби і психічної саморегуляції та подальше застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці. Під його ефективністю ми розуміємо не тільки відношення результату до затрат навчального часу і стабільну якість стрільби, але і розвиток особистості стрілка, у тому числі і морально-психологічний і володіння суб'єктом діяльності її психологічним змістом.

В процесі аналізу навчання курсантів розкрито структуру вчинкової активності курсанта при навчанні стрільбі (рис. 1).

Встановлено рушійні сили ефективного навчання кульовій стрільбі у юнацькому віці – внутрішні спонукання до самореалізації у соціумі, зокрема і особливо – професійному, прагнення юнака до зняття внутрішніх протиріч і конфліктів як суперечливості між Я-реальним і Я-ідеальним майбутнього офіцера. У професійній структурі особистості (О.П. Саннікова) формально-динамічний рівень охоплює особистісні індивідуально-психологічні характеристики курсанта, змістово-особистісний – мотиваційну характеристику діяльності, а соціально-імперативний рівень – чітку регламентацію використання офіцером зброї відповідно еталонним запитам соціуму.

Усунення або недостатнє врахування одного або декількох психологічних чинників ефективного навчання спричиняють стереотипні помилки, надмірне хвилювання, невпевненість у власних силах і своїй зброї тощо.

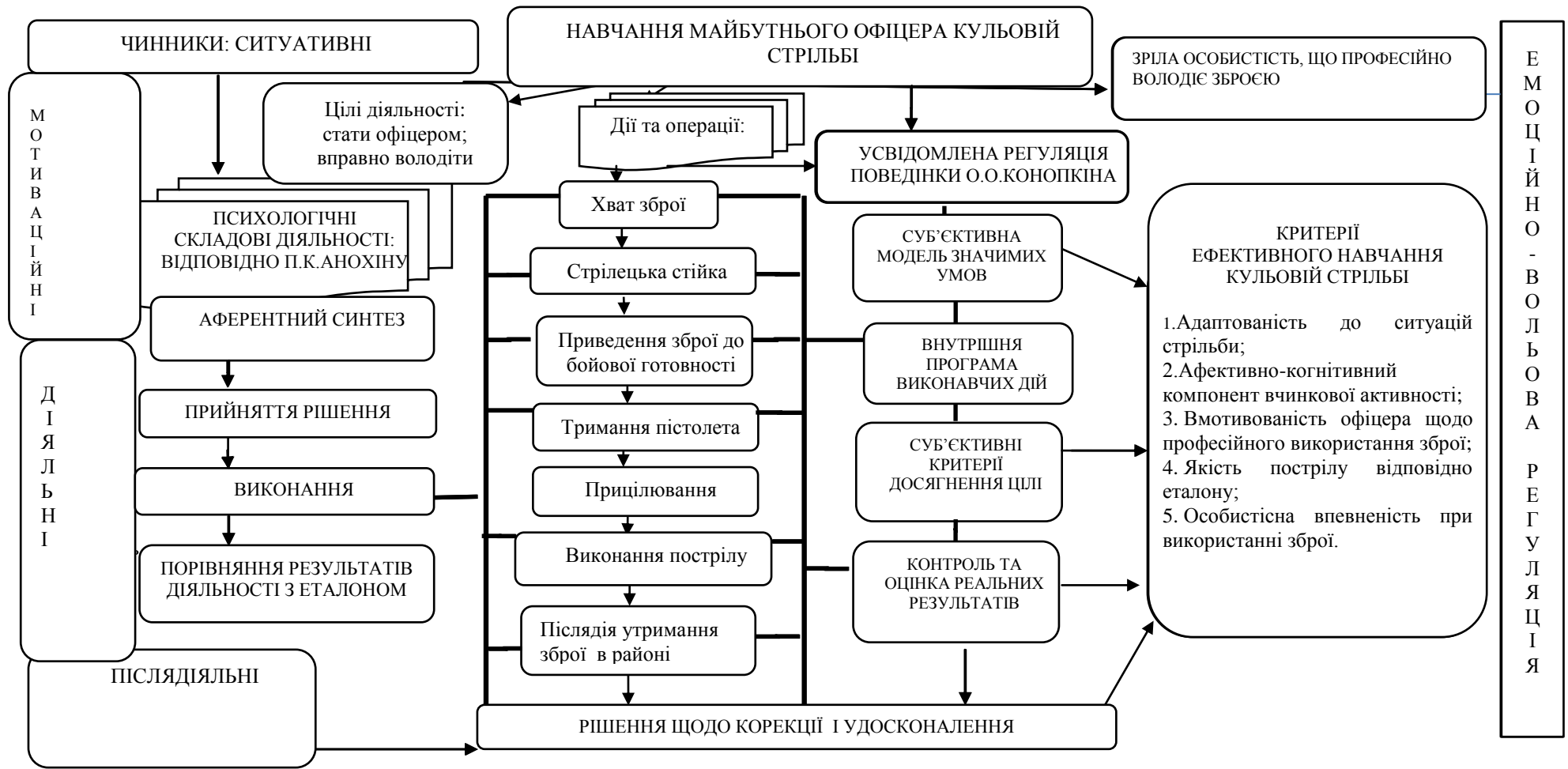

Рис.1. Структура вчинкової активності курсанта при навчанні стрільбі

Завдяки цим теоретичним надбанням нами уточнена структура особистості курсанта як стрілка (рис. 2).

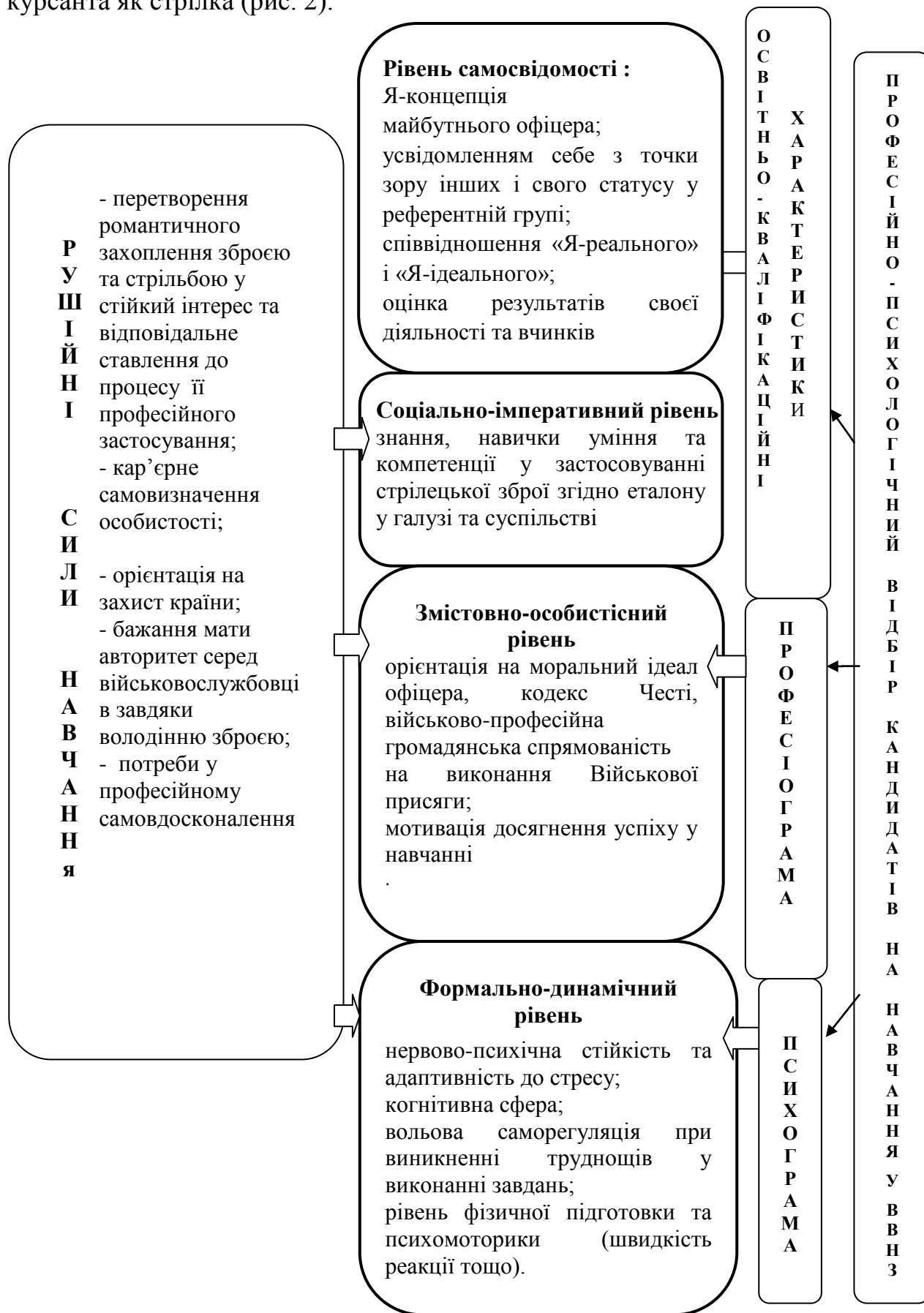

Рис. 2. Структура особистості курсанта як стрілка

Використання адекватних психологічних засобів у процесі навчально-професійної підготовки майбутніх офіцерів дає змогу підтримувати ефективність навчання на оптимальному рівні, що є необхідним для якісного виконання завдань офіцерським складом ЗС України.

В якості критеріїв ефективної кульової стрільби виступили: 1. Адаптованість до ситуацій стрільби: 1.1. Надійність дії в екстремальних ситуаціях і змаганнях; 1.2. Задоволеність процесом і результатом навчання кульовій стрільбі; 2. Афективно-когнітивний компонент вчинкової активності: 2.1. Ефективність когнітивних процесів у процесі при стрільбі в умовах напруженості. 2.2. Вибір курсантом індивідуального способу дій та операцій при стрільбі. Розвинутий афективно-когнітивний компонент вчинкової активності у кульовій стрільбі свідчить про наявність вираженого інтересу до кульової стрільби, продукує діяльне ставлення до навчання, що проявляє себе в активізації роботи з виправлення помилок та підвищення результату, стійке дійове ставлення до себе як професійного захисника країни та бажання діяти відповідно індивідуальної програми з особистісного удосконалення. 3. Мотивація до професійного використання зброї: 3.1. Рівень усвідомлення професійних цінностей офіцера. 3.2. Рівень актуалізації мотивації поведінки професійного захисника країни. 4. Якість пострілу відповідно еталону: 4.1. Усвідомлення алгоритму дії, послідовності дій та операцій з врахуванням психологічного змісту; 4.2. Влучність, кучність, швидкість та постійність якості результату. 5. Особистісна впевненість при використанні зброї: 5.1. Адекватність оцінки власної діяльності; 5.2. Орієнтація на свій кращий результат у стрільбі при оптимальній взаємодії з іншими військовослужбовцями.

Циклічно-вчинковий підхід А.В. Фурмана дозволив розглянути навчання відповідно логіці вчинку у компонентній структурі: афективно-когнітивному (цілеспрямованість та уміння ситуаційно мобілізувати себе), потребо-мотиваційний (потреби, мотиви, цілі виникнення інтересу до професійної діяльності), комунікативно-продуктивний (взаємовідносини у колективі на основі підвищення власного авторитету, обговорення процесу вчинення, практичне здійснення діяльності) та свідомий контроль за результатами власного вчинення та рівнем свого розвитку. Таким чином, на афективно-когнітивний компонент найбільшою мірою впливають ситуаційні чинники, потребо-мотиваційний – мотиваційні, операційно-діяльний – чинники діяння і рефлексивний – післядіяльні; тоді як емоційно-вольовий буде наскрізно присутній на всіх етапах учинкового циклу навчання кульовій стрільбі. Психолого-педагогічний вимір дослідження навчання кульової стрільбі майбутніх офіцерів звертає увагу до цілісного формування особистості у вищій військовій школі зі специфічно властивими для неї якостями компетентного професійного застосування зброї, відповідними знаннями, навичками і уміннями. У розділі встановлено, що доцільно виділити ряд основних чинників навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі, які у спільній взаємодії обумовлюють його ефективність. Зменшення впливу одного або декількох психологічних чинників навчання спричиняють погіршення результатів навчання і компетентності майбутнього офіцера.

У другому розділі «Емпіричне дослідження психологічних чинників

ефективності навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів» визначено основні етапи та комплекс психодіагностичних методик дослідження, висвітлено та проаналізовано результати емпіричного дослідження.

Виходячи з мети та послідовності виконання завдань дисертаційної роботи, були сформовані етапи емпіричного дослідження.

Перший етап передбачав систематизацію досліджень психологічних проблем навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів у ВВНЗ; визначення мети, завдань, об'єкта, предмета і розроблення програми дослідження. На цьому етапі проведено аналіз наукових джерел з проблеми підготовки майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі. У результаті було визначено суть ефективності навчання кульовій стрільби з позицій впливу на цей процес психологічних чинників. Проаналізовано вчинкові, особистісні та діяльнісні детермінанти психологічного забезпечення навчання.

На другому етапі розроблено та реалізовано констатувальний етап дослідження у ході якого було вивчено психологічні особливості навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі та визначено передумови розроблення програми його психологічного забезпечення.

Третій етап передбачав проведення формувального етапу дослідження, а також розроблення практичних рекомендацій щодо психологічного забезпечення навчальної діяльності майбутніх офіцерів.

Реалізація емпіричного дослідження показників ефективності навчання курсантів здійснювалася відповідно до мети та основних завдань роботи. Оцінювання сформованості показників результатів навчання на етапі констатувального експерименту.

Встановлено, що високий рівень успішності та ефективності навчання за його результатами властивий для 28% курсантів, середній рівень – для 46,5 %, нижче середнього – для 25,5% курсантів. Звідси, можемо стверджувати, що рівень ефективності навчання забезпечуються недостатньо. Встановлено, що не всі курсанти при виборі власного способу дії в актуальній ситуації здатні враховувати власні індивідуально-психологічні особливості при навчанні. Індивідуально-психологічні особливості навчання впливають на ефективність навчання найбільш виражено на низькому рівні ефективності навчання.

У дослідженні впливу афективно-конгнітивного компонента здатності курсантів до кульової стрільби встановлено, що показники емоційної стабільності різняться в залежності від рівня успішності та ефективності навчання. Отримані емпіричні дані свідчать про те, що більша частина курсантів знаходиться під впливом різних внутрішніх і зовнішніх емоціогенних чинників, що може впливати на ефективність навчання кульовій стрільбі. Її вплив є найбільшим на низькому рівні ефективності навчання. Такі результати свідчать про необхідність посилення особистісної детермінації у змісті військово-професійної мотивації. Крім того, серед мотивів застосування зброї у старшому юнацькому віці виявилось недостатньо відповідальне ставлення до зброї порівняно з еталонним ставленням офіцера, мотивом застосування зброї яким є професійний захист держави.

У пізнанні змісту якісного виконання стрільб показана різниця для осіб різного рівня ефективності навчання у його впливі на особистісне становлення майбутніх офіцерів. Результати свідчать, що чим нижче рівень ефективності у навчанні, тим менше суб'єкти навчання усвідомлюють або замислюються над причинами невдач – алгоритмі дій чи психологічному стані. У представників низького і середнього рівнів ефективності навчання існує небезпека виникнення тенденції до стереотипних помилок від не виявлення дійсних причин неефективного результату, помилкових поглядів, неточного прогнозування своїх дій, неадекватного вибору способу дій і операцій та індивідуального способу психічної саморегуляції при стрільбі. Встановлено, що рівень напруженості при подоланні труднощів відрізняється у людей з різними рівнями ефективності у навчанні. Такі результати свідчать про необхідність подальшого розвитку здатності до саморегуляції поведінки й діяльності, свідомого подолання різного роду труднощів у навчанні.

Виявлено, що орієнтація на усвідомлення способу дій через їх візуалізацію та регуляцію емоційних станів стають надбанням в умовах оптимізації процесу навчання, що здійснюється з урахуванням психологічних чинників впливу на майбутніх офіцерів. У дослідженні характеристик вдосконалення техніки стрільби встановлено, що завдяки опануванню алгоритмом розв'язання індивідуальних психологічних проблем у навчанні, курсанти зможуть підвищити ефективність їхнього навчання. Неточні, незграбні і не скоординовані рухи є причинами помилок, які в свою чергу породжують деструктивні емоції. Психомоторика при виконанні навчальних завдань зі стрільби особливо впливає на низькому рівні ефективності навчання.

Мотиваційні чинники (потреби, мотиви, цілі виникнення інтересу до професійної діяльності) здатні значно вплинути на покращення навчального результату. Моральні принципи і норми, ідеали військового обов'язку і честі, які існують у військовому курсантському середовищі тісно взаємодіють з психологічними факторами морально-психологічного клімату у підрозділі, авторитетом, який займає молода людина у колективі товаришів з навчання, у тому числі, і значною мірою, завдяки впевненому володінню зброєю. Морально-психологічне забезпечення навчальної діяльності, яка у курсантів має колективний характер, відображає авторитет курсанта серед товаришів, значна складова якого вибудовується в наслідок професійного володіння зброєю.

Дослідження післядіяльних чинників показало ключове значення рефлексії як для формування особистості майбутнього офіцера, так і для підвищення ефективності їх навчання. При підвищенні рівня самоконтролю курсантів підвищується ефективність навчання.

Таким чином, за результатами емпіричного дослідження встановлено, що ефективність навчання майбутніх офіцерів зумовлена її психологічними чинниками, які впливають не тільки на рівень ефективності навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу, а й на вчинкову активність особистості і розвиток її моральних і професійних якостей.

Внаслідок емпіричного дослідження нами визначено, що якість виконання стрільб корелює з рівнем емоційної стабільності ($r=0,371$ при $p\leq 0,01$), конформізмом

($r=0,303$ при $p\leq 0,01$); самоконтролем ($r=0,257$ при $p\leq 0,05$). Важливим є взаємозв'язок якості стрільби і з вмінням орієнтуватись на свій кращий результат в умовах стрільби, що є проявом відносної автономності в умовах колективної діяльності. Якість стрільби «нижче еталонної» простежується у 80% курсантів, які проявляють низьку автономність від групи та тільки 12% курсантів з орієнтацією на власний кращий результат у стрільбі. Якість стрільб суттєво залежить від впевненості курсанта в ситуаціях стрільби ($r=0,712$ при $p\leq 0,01$); корелює зі статусом у колективі, що займає курсант ($r=0,418$ при $p<0,01$), з рівнем інтернальності ($r=0,351$ при $p<0,01$), рівнем самоконтролю при стрільбі ($r=0,257$ при $p<0,01$), і орієнтацією на нормативність поведінки ($r=0,224$ при $p<0,05$). Виявлено зворотній зв'язок якості стрільб з рівнем напруженості ($r= - 0,358$ при $p\leq 0,01$) та темпом (швидкістю моторно-рухових актів) при виконанні завдання ($r= - 0,256$ при $p\leq 0,01$). При підвищенні рівня напруженості та збільшенні швидкості виконання стрільб значно погіршується якість стрільби.

Враховуючи значну кількість первинних показників, що були виділені за психодіагностичними методиками, був проведений факторний аналіз для їх угруповання. Нами були обрані найбільш інформативні показники, що пов'язані з впливом психологічних чинників навчання курсантів кульовій стрільбі на формування особистості майбутнього офіцера: ситуативних чинників при властивому для них прояві індивідуально-психологічних якостей особистості та впливів середовища; мотиваційних чинників (зміст вмотивованості курсанта, військово-професійна спрямованість), діяльних та післядіяльних. Факторний аналіз проводився на випадково відібраній вибірці досліджуваних ($N = 120$) методом головних компонент з подальшим обертанням за критерієм Varimax (з нормалізацією за Кайзером). Перший фактор має найбільшу вагу (17,50% дисперсії) і містить адаптивність, емоційну стабільність. Другий фактор умовно названий «діяльнісний фактор» (12,23%) містить характеристики якості виконання стрільб, відповідність оцінки власної діяльності при стрільбі адекватному рівню домагань, емоційно-вольову регуляцію, чітку орієнтацію на отримання знань, навичок та умінь та задоволеність від процесу стрільби. Третій фактор (10,75%) умовно названий нами «особистісний фактор» містить у собі військово-професійну спрямованість, стійкий інтерес до процесу професійного застосування зброї та орієнтацію на захист країни.

Критерії ефективного навчання кульовій стрільбі містяться у професійному володінні зброєю, особистісній впевненості при використанні зброї, емоційно-вольовій регуляції психологічного стану, мотивації до професійного використання зброї, орієнтацію на власний кращий результат у стрільбі при достойному статусі у колективі, орієнтацію на самовдосконалення. На ефективність стрільби впливає адаптивність ($r=0,858$ при $p<0,01$), особистісну впевненість ($r=0,825$ при $p<0,01$) при значущості задоволеності процесом та результатом діяльності (0,761 при $p<0,01$), орієнтації на свій кращий результат та намаганні перевищити його ($r=0,814$ при $p<0,01$).

Високий рівень вирізняється повною адаптованістю до ситуацій стрільби, що проявляє себе в надійності дій в екстремальних ситуаціях і змаганнях, вмінням

регулювати свої емоційні стани при подоланні труднощів, що виникають в ситуаціях стрільб та, опосередковано, в задоволеності процесом і результатом навчання кульовій стрільбі; проявляє себе в ефективності когнітивних процесів у процесі при стрільбі в умовах напруженості, орієнтованості курсантів на вибір індивідуального стилю способу дій та операцій при стрільбі, що свідчать про афективно – когнітивний компонент вчинкової активності; високим рівнем вмотивованості до професійного використання зброї, що виявляється в повному усвідомленні професійних цінностей офіцера та актуалізованості мотивації поведінки професійного захисника країни; якість пострілу відповідно еталону проявляє себе в наявності знань, навичок та умінь, що ґрунтуються на усвідомленні алгоритму дії, послідовності дій та операцій з врахуванням психологічного змісту, де відповідні навички сформовані у повній мірі (влучності, кучності, швидкості та постійності результату); адекватною оцінкою своєї діяльності та вираженою орієнтацією на свій кращий результат у стрільбі в доцільній незалежності від оцінки групою.

Середній рівень ефективності навчання характеризується не повною адаптованістю до ситуацій стрільбі, що проявляє себе в надійності дій в екстремальних ситуаціях і змаганнях, частковим вмінням регулювати свої емоційні стани при подоланні труднощів, що виникають в ситуаціях стрільб та, опосередковано, в не повній задоволеності процесом і результатом навчання кульовій стрільбі; проявляє себе в частковій ефективності когнітивних процесів у процесі при стрільбі в умовах напруженості, ситуативній орієнтованості курсантів на вибір індивідуального стилю способу дій та операцій при стрільбі, що свідчать про афективно – когнітивний компонент вчинкової активності; достатнім рівнем вмотивованості до професійного використання зброї, що виявляється в неповному усвідомленні професійних цінностей офіцера та частковій актуалізованості мотивації поведінки професійного захисника країни; якість пострілу не є повною мірою відповідною еталону проявляє себе в наявності знань, навичок та умінь, що ґрунтуються на неповному усвідомленні алгоритму дії, послідовності дій та операцій з врахуванням психологічного змісту, де відповідні навички сформовані у не в повній мірі (влучності, кучності, швидкості та постійності результату); адекватність оцінки своєї діяльності та орієнтація на свій кращий результат у стрільбі в доцільній незалежності від оцінки групою є ситуативною.

Низький рівень ефективності навчання вирізняється не адаптованістю до ситуацій стрільбі, що проявляє себе в ненадійності дій в екстремальних ситуаціях і змаганнях, невмінням регулювати свої емоційні стани при подоланні труднощів, що виникають в ситуаціях стрільб та, опосередковано, в незадоволеності процесом і результатами навчання кульовій стрільбі; проявляє себе в неефективності когнітивних процесів у процесі при стрільбі в умовах напруженості, відсутності орієнтованості курсантів на вибір індивідуального стилю способу дій та операцій при стрільбі, що свідчать про афективно – когнітивний компонент вчинкової активності; низьким рівнем вмотивованості до професійного використання зброї, що виявляється у недостатньому усвідомленні професійних цінностей офіцера та актуалізованості мотивації поведінки професійного захисника країни; низькій якості

пострілу відповідно еталону, що проявляє себе у відсутності достатнього рівня знань, навичок та умінь без усвідомлення алгоритму дії, послідовності дій та операцій та без врахування психологічного змісту, де відповідні навички не сформовані (влучності, кучності, швидкості та постійності результату); оцінка своєї діяльності адекватною, орієнтація на свій кращий результат у стрільбі в доцільній незалежності від оцінки групою відсутня.

У третьому розділі «Циклічно-вчинкова технологія розвитку здатності майбутніх офіцерів до професійного застосування зброї у вищому військовому навчальному закладі», обґрунтовано та розроблено програму діяльнісно-особистісного психологічного супроводження (ДОПС) ефективного навчання майбутніх офіцерів, наведені результати експерименту з психологічного сприяння ефективності навчання до та після застосування розробленої автором програми. Виявлено характер динаміки показників рівнів ефективного навчання у його впливі на особистість майбутніх офіцерів в залежності від його психологічних чинників.

Для забезпечення валідності експерименту та достовірності порівняння емпіричних даних обрана експериментальна і контрольна групи курсантів з статистично незначущим рівнем різниці в ефективності навчання у його впливі на особистість майбутніх офіцерів до формувального експерименту.

Методологічною основою психологічного забезпечення ефективності навчання виступив циклічно-вчинковий підхід (А.В. Фурман) з принципами вчинковості, циклічності, метасистемності, синергійності, а методичним засобом діялісно-особистісна програма, орієнтована на вплив на особистість курсантів визначених груп психологічних чинників – ситуативних, мотиваційних, діяльних, післядіяльних. З цією метою застосовувалися вправи і прийоми, об'єднані у межах програми, яка містить чотири блоки: перший – цілеспрямована спеціальна психологічна підготовка, спрямована на озброєння курсантів та психологічними знаннями, вміннями і навичками, які необхідні для компетентного і професійного застосування зброї і розвитку особистісних якостей людини, що професійно володіє зброєю; другий – психодіагностичний моніторинг ефективності навчання, мета якого полягає у зборі та аналізі інформації щодо відповідності якості навчання еталону та встановлення рівня ефективності навчання в розвитку знань, умінь, навичок та компетентності особистості майбутнього офіцера; третій – розвиток, який спрямований на нормалізацію та стабілізацію емоційного стану, емоційно-вольову регуляцію напруження при подоланні труднощів, спрямований на відпрацювання особистісної детермінанти ефективного навчання; четвертий полягає у здійсненні психокорекційних заходів, спрямованих на усунення та відпрацювання алгоритму дій на операцій, пов'язаних зі змінами в ефективності навчання майбутніх офіцерів.

В результаті проведеного формувального експерименту кількість курсантів впевнених в собі в умовах стрільби в експериментальній групі зросла на 15%; кількість курсантів з оптимальним рівнем напруженості збільшилась до на 55% у експериментальній групі; вдалось майже вдвічі підвищити кількість курсантів, орієнтованих на власний кращий результат у стрільбі. В експериментальній групі кількість курсантів, що адекватно оцінюють свої успіхи у навчанні, мають виражене

прагнення до подолання труднощів значно більше, ніж в контрольній групі. Перевірка ефективності застосування методики здійснювалась з використанням того ж самого психодіагностичного комплексу, який використовувався під час дослідження вихідних рівнів навчання на констатувальному етапі експерименту.

Вагомі результатів отримано під впливом підконтрольності суб'єктом навчання емоційно-когнітивних впливів при застосуванні психологічних механізмів візуалізації в процесі навчання. Такі результати свідчать про те, що запропонована програма створює сприятливі умови для удосконалення процесів контролю курсантами своєї навчальної діяльності та супроводжуючої її психічної саморегуляції. На третьому місці за динамікою змін знаходяться зміни в навчальній діяльності від впливом мотивації (відмінності між експериментальною (0,585) і контрольною(0,459) групами, $r_s=0,619$, $p\leq 0,01$). Отримані дані свідчать про те, що підвищення ефективності навчання вимагає сформованості у курсантів мотивації досягнення успіху в ході реалізації завдань професійної діяльності.

Наступним за впливом на навчання є діяльнісні впливи (відмінності між експериментальною (0,603) і контрольною (0,502) групами, $r_s=0,550$, $p\leq 0,01$). Отримані дані свідчать, що знання, високий розвиток професійних вмінь і навичок практичної діяльності курсантів у стрільбі є значущою передумовою ефективності навчання. У виконанні професійних завдань свою значущість підтвердився і вплив психомотирики (відмінності між експериментальною (0,597) і контрольною (0,523) групами, $r_s=0,505$, $p\leq 0,05$), що дає підстави стверджувати про важливість правильного алгоритму дій у діяльності з навчання кульовій стрільбі.

Щодо впливу емоційно-когнітивних чинників (відмінності між експериментальною (0,705) та контрольною (0,649) групами, $r=0,325$, $p\geq 0,05$), ситуаційні чинники (відмінності між експериментальною (0,547) і контрольною (0,501) групами, $r=0,324$, $p\geq 0,05$) та післядіяльні (відмінності між експериментальною (0,584) і контрольною (0,545) групами, $r=0,318$, $p\geq 0,05$), спостерігаються суттєві тенденції до покращення показників і підтверджує достатньо тісний взаємозв'язок психологічних чинників навчання кульовій стрільбі і особистісного розвитку майбутнього офіцера.

Результати проведеного формувального експерименту засвідчили, що теоретичні положення та організаційно-методичні засоби і процедури, покладені в його основу, є релевантними засобами і є дієвим засобом підвищення ефективності навчання. Отримані наукові результати підтвердили наше припущення про те, що ефективність навчання кульовій стрільбі зазнає суттєвих змін в умовах оптимізації навчання завдяки застосуванню циклічно-вчинкового підходу програмі діяльнісно-особистісного психологічного супроводження (ДОПС) навчання майбутніх офіцерів. Засоби моделювання і психологічного забезпечення мають орієнтуватись на особливості віку курсантів, що виявились у їх мотивації. В умовах реалізації експериментальної програми здійснювалось перетворення юнацького романтично-розважального захоплення зброєю та стрільбою у стійкий інтерес до процесу професійного компетентного її застосування.

На основі розробленої моделі вчинкової активності курсанта при навчанні кульовій стрільбі, враховувався вплив емоційно-вольової саморегуляції курсанта на

навчання стрільбі протягом всього циклу навчання, алгоритму виконання всіх дій та операцій в стрільбі при провідній ролі усвідомлених дій зі сторони курсанта як суб'єкта навчання та особистісного становлення (діяльні чинники), здатності концентруватися і довго увагу, розвиток пам'яті (емоційно-когнітивна група чинників) тощо.

Ефективність програми доведена порівнянням результатів навчання контрольної та експериментальної груп після проведення формувального експерименту. На констатувальному етапі експерименту виявлені відмінності в контрольній та експериментальній групах ($t=0,97$ при $p>0,05$). Результати формувального етапу експерименту свідчать про наявність суттєвих відмінностей між групами ($t=6,36$ при $p<0,001$). В результаті проведених занять нам вдалось значно підвищити якість стрільб курсантів низького та середнього рівнів ефективності. Якість стрільби «наближається до еталону» на середньому рівні ефективності збільшилась з 46,4% курсантів до 67,9%, натомість з'явилось 18,9% курсантів з якістю стрільби «еталонна». На низькому рівні ефективності якість стрільби «наближається до еталону» проявилась у 50% курсантів, а «еталонна» - у 8,3% курсантів, натомість «нижче еталонної» - зменшилась до 41,7% курсантів. На високому рівні особистісного розвитку в умовах підвищення ефективності навчання зріс відсоток курсантів з якістю стрільби «нижче еталону» з 6,1% до 14%, відсоток курсантів з якістю стрільби «наближається до еталону» зменшився з 93,9% до 32,6%, натомість з'явилась якість стрільби «еталонна», що проявляється у 53,5% курсантів цього рівня (рис.3).

Програма діяльнісно-особистісного психологічного супроводження навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів містить спеціальні вправи, спрямовані на розвиток афективної, пізнавальної і вольової сфер особистості, розвиток психічної саморегуляції та відпрацювання курсантами оптимального алгоритму дій та операцій.

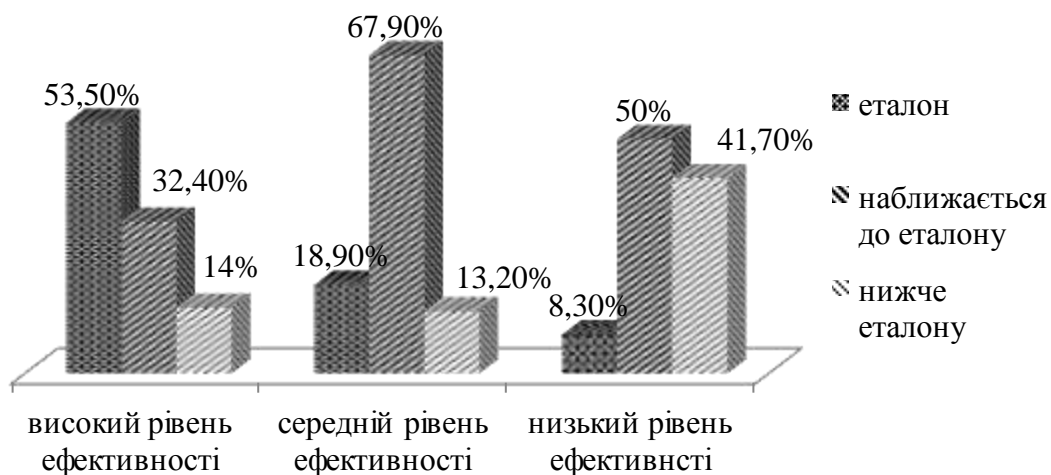

Рис 3. Якість виконання стрільб після проведення формувального експерименту на різних рівнях ефективності навчання кульовій стрільбі

За результатами перевірки ефективності застосованої циклічно-вчинкової технології розвитку здатності майбутніх офіцерів до професійного застосування

зброї має місце значне підвищення рівня компетентності у кульовій стрільбі учасників експериментальної групи.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження психологічних чинників навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів.

1. Результати теоретичного дослідження проблеми навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів в наукових джерелах дали змогу встановити залежність його ефективності від психологічних чинників, які здатні впливати на якість результатів навчання. Проведений аналіз літератури з проблеми дослідження визначив наукову актуальність даного питання та конструктивність вчинкові-циклічного підходу.

На основах цього підходу створено теоретичну схему вчинкової активності курсанта при навчанні кульовій стрільбі, яка у практиці організації навчального процесу у вищому військовому навчальному закладі сприяє розвитку здатності майбутніх офіцерів до професійного застосування зброї та становлення особистості як захисника країни.

Здатність до професійного застосування зброї – невід’ємна складова професійної діяльності курсанта як майбутнього офіцера, що впливає на його авторитет у колективі і виконання завдань за призначенням та збереження власного життя, є не тільки результатом навчання, але й наслідком емоційно-вольової саморегуляції та вчинкової активності особистості професійного захисника країни. Вперше запропонована структура вчинкової активності курсанта при навчанні кульовій стрільбі для розкриття впливу психологічних чинників навчання на здатність випускника вищого військового навчального закладу до професійного застосування зброї.

Концепція циклічно-вчинкового підходу дозволила згрупувати чисельні чинники навчання – ситуаційні чинники, в яких особливо яскраво проявляється афективно-когнітивна складова активності курсанта у кульовій стрільбі, мотиваційні, діяльні та післядіяльні, що впливають на успішність і ефективність навчання та становлення особистості курсанта як майбутнього офіцера.

Виявлено результати навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі, що проявляють себе в компетентності майбутніх офіцерів і знаходяться в залежності від впливу груп психологічних чинників навчання (ситуативних, мотиваційних, діяльних та післядіяльних).

2. У результаті формувального етапу експерименту емпірично підтверджено ефективність використання циклічно-вчинкової технології для успішного і ефективного навчання та становлення їх як особистостей як професійних захисників країни. Зокрема, розвиток емоційно-когнітивного та мотиваційного компонентів компонент виявився значно вищим у представників експериментальної групи порівняно зі курсантами контрольної; значно зріс показник якості стрільби курсантів та рівень емоційно-вольової регуляції військовослужбовців експериментальної програми порівняно з контрольною групою.

3. Послідовність реалізації задуму дослідження відображено в уточненні характеристик структури вчинкової активності курсанта при навчанні і структури

особистості офіцера як людини, що досконало володіє зброєю, а також в діагностичних засобах і процедурах, діяльнісно-особистісній програмі його ефективного діяння з вдосконалення техніки стрільби з урахуванням психологічного змісту цього процесу та розвитку особистості.

На підґрунті циклічно-вчинкової технології супроводження навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів запропоновано програму підготовки бакалаврів з військових спеціальностей.

4. В результаті проведеної роботи вдалось значно підвищити рівень ефективності навчання, що проявляє себе в адаптованості до ситуацій стрільби; сформованості афективно-когнітивного компоненту вчинкової активності, вмотивованості офіцера що до професійного використання зброї, якості пострілу відповідно еталону, особистісній впевненості при використанні зброї.

Вдалось ефективно вплинути на ефективність навчання кульовій стрільбі завдяки чинникам, що отримали групування завдяки теорії циклічно-вчинкового підходу і практиці втілення відповідної технології.

5. Результати емпіричного дослідження дають підстави стверджувати, що ефективність навчання знаходиться в залежності від врахування психологічних чинників, використання психологічних засобів психологічного супроводу навчання кульовій стрільбі, сконцентрованих у програмі діяльнісно-особистісного психологічного супроводження. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що у процесі навчальної діяльності в умовах формувального експерименту у курсантів відбуваються істотні зміни, суттєвість яких підтверджується достовірними відмінностями з використанням t-критерію Стьюдента, що доводить ефективність запропонованої і впровадженої програми.

Перспективними напрямками подальших досліджень мають стати: подальше удосконалення змісту системи психологічного супроводження навчальної діяльності майбутніх офіцерів; вивчення індивідуального стилю діяльності офіцерів різного віку в ситуаціях кульової стрільби, пошук психологічних чинників успішності перепідготовки у кульовій стрільбі на всіх етапах кар'єри офіцера, у різних формах і при різних термінах підготовки до професійної діяльності. Подальше дослідження в обраному напрямку вбачається також у вивченні психологічних чинників ефективності кульової стрільби наступного вікового періоду на етапі поглибленої професіоналізації.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Богуш О.Ю. Візуальне мислення як фактор ефективності кульової стрільби / О.Ю. Богуш // Наука і освіта. – 2011. – №9/СV. – С.25–28.

2. Богуш О.Ю. Оптимізація підготовки майбутнього офіцера шляхом актуалізації психологічної складової кульової стрільби / О.Ю. Богуш // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського. – 2012. – №7–8. – С.131–139.

3. Богуш О.Ю. Психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів / О.Ю. Богуш // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-

Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – 2012. – Вип. 16. – С. 55–64.

4. Богуш О.Ю. Психологічні особливості програми сприяння ефективності кульової стрільби / О.Ю. Богуш // Наука і освіта. – 2013. – №1–2. – С. 13–17.

5. Богуш О.Ю. Вікові особливості ефективності навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів / О.Ю. Богуш // Науковий вісник ПНПУ імені К.Д.Ушинського. – 2013. – №3–4. – С.123–130.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

6. Богуш О.Ю. Психологические факторы успешности обучения стрельбе будущих офицеров / О.Ю. Богуш // Наука и мир. – 2013. – №2(2). – С. 175–179.

7. Богуш О.Ю. Особистісно-діяльнісні передумови успішного навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів / О.Ю. Богуш // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology. – 2015. – III (28). – P.65–67.

Публікації в інших наукових виданнях:

8. Заровна О.Ю. Психодіагностика емоційно-вольової стійкості військовослужбовців за контрактом у процесі професійного психологічного відбору / О.Ю. Заровна : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Військова освіта та наука: сьогодення та майбутнє»], (м. Київ, 14-16 жовтня 2008 р.) / Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – Т. 1. – С.155–156.

9. Заровна О.Ю. Експериментальне дослідження стресостійкості військовослужбовців за контрактом / О.Ю.Заровна : матеріали II Всеармійської наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми психологічного забезпечення життєдіяльності військ (сил) в сучасних умовах»], (м. Київ, 29 жовтня 2009 р.) / Міністерство оборони України, Національна академія оборони України. – Київ, 2009. – С. 93–95.

10. Заровна О.Ю. Складові психологічної підготовки військовослужбовців до стрільби / О.Ю.Заровна А.М.Ревва : матеріали міжрегіонального наукового семінару [«Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях»], (м. Київ, 25 березня 2010 р.) / Міністерство оборони України, Національна академія оборони України. – Київ, 2010. – С. 113-115.

11. Богуш О.Ю. Створення та збереження у військовослужбовців оптимального рівня психологічної підготовленості до стрільб / О.Ю. Богуш, Ю.М.Снігур : матеріали XVI Міжнародної наук-метод. конф. [«Управління якістю підготовки фахівців». «Методичне забезпечення та організація навчального процесу»], (м.Одеса, 21-22 квітня 2011 р.) / Одеська державна академія будівництва та архітектури. – Одеса 2011. – Ч.2. – С. 22-24.

12. Богуш О.Ю. Актуалізація мислення під час занять з кульової стрільби / О.Ю.Богуш : тези доповідей Восьмої наук. конф. Харківського університету Повітряних сил імені Івана Кожедуба [«Новітні технології – для захисту повітряного простору»], (м. Харків, 18-19 квітня 2012 р.) / ХУПС. – Харків, 2012. – С. 378.

13. Богуш О.Ю. Психологічна готовність майбутніх офіцерів до занять з кульової стрільби / О.Ю.Богуш : тези доповідей П'ятої Всеукраїнської наук.-техн. конф.

[«Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ»], (м. Львів, 15-17 травня 2012 р.) / Академія Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – Львів, 2012. – С. 253.

14. Богущ О.Ю. Психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів / О.Ю.Богущ : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. [«Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин»], (м. Київ, м. Кам'янець-Подільський, 22-23 травня 2012 р.) / за заг. ред С.Д.Макасіменко, Л.А.Онуфрієва / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2012. – В. 16.– С.70-73.

15. Богущ О.Ю. Психологічні аспекти навчання курсантів кульовій стрільбі / О.Ю.Богущ : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. [«Сучасні проблеми військової та соціальної психології та соціальної роботи»]. (м. Одеса, 4-5 жовтня 2013р.) / Одеський національний університет імені І.І.Мечнікова, Військова академія (м.Одеса), Інститут інноваційної та післядипломної освіти, Одеса, 2013. – С. 78-79.

АНОТАЦІЇ

Богущ О.Ю. Психологічні чинники навчання кульовій стрільбі майбутніх офіцерів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2016.

Дисертацію присвячено вивченню психологічних чинників навчання майбутніх офіцерів кульовій стрільбі. У роботі вперше визначені рівні ефективності навчання кульовій стрільбі в умовах вищого військового навчального закладу та виявлено їх залежність від психологічних чинників. Обґрунтовано та розроблено модель вчинкової активності у навчанні кульовій стрільбі. Наведені результати формуального експерименту при застосуванні авторської програми діяльнісно-особистісного психологічного супроводження навчання кульовій стрільбі.

За результатами дослідження психологічних чинників встановлено, що ефективність навчання значною мірою зумовлена групами психологічних чинників, які значущо впливають на ефективність навчання майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу – ситуативними, мотиваційними, діяльними та післядіяльними.

Запропоновано і апробовано програму діяльнісно-особистісного психологічного супроводження майбутніх офіцерів навчання кульовій стрільбі у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: навчання, психологія вчинку, психологічні чинники, майбутні офіцери, вищий військовий навчальний заклад, модель, програма, психологічне супроводження, формування.

Богуш О.Ю. Психологические факторы обучения пулевой стрельбе будущих офицеров. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2016.

Диссертация посвящена изучению психологических факторов обучения будущих офицеров пулевой стрельбе. В работе впервые выявлены уровни эффективности обучения будущих офицеров пулевой стрельбе в условиях высшего военного учебного заведения и выявлена их зависимость от психологических факторов. Исследованы особенности обучения курсантов пулевой стрельбе с учетом личностного и деятельного аспектов эффективности обучения.

Приведены результаты формирующего эксперимента при реализации деятельностно-личностной программы психологического обеспечения обучения пулевой стрельбе. Показана роль личностных качеств будущих офицеров в деятельном отношении к обучению, в условиях которого возрастает роль поступка в процессе обучения и получении его результата – способности к профессиональному применению оружия. По результатам исследования установлено, что эффективность обучения пулевой стрельбе обусловлено влиянием групп факторов, которые влияют на эффективность обучения в условиях высшего военного учебного заведения: ситуативные, мотивационные, деятельные и последовательные. Их группирование стало возможным на основе методологии поступка в ее циклической модификации. На этой основе создана теоретическая схема активности курсантов с учетом их поступков при обучении пулевой стрельбе, которая в практике организации учебного процесса в высшем военном учебном заведении способствует развитию способности будущих офицеров к профессиональному применению оружия и становления личности как защитника страны.

Предложена и апробирована программа деятельностно-личностного психологического сопровождения будущих офицеров обучения пулевой стрельбе в высшем военном учебном заведении, в которой предусмотрено: систему оптимизации саморегуляции личности военнослужащего в ситуациях профессионального использования оружия; развитие профессионально-ценностной сферы будущих защитников страны; осознания военно-профессиональной направленности личности и психологического сопровождения стрельбы; овладение сознательной регуляцией учебной деятельностью; развития рефлексии и анализа собственных поступков при обучении; совершенствование личностно и профессионально важных качеств курсантов в процессе эффективного обучения пулевой стрельбе.

В результате проведенной работы удалось значительно повысить уровень эффективности обучения, который проявляет себя в адаптированности курсантов к ситуациям стрельбы; сформировать аффективно-когнитивный компонент деятельной активности, развить мотивацию офицера к профессиональному использованию оружия, повысить качество стрельбы в соответствии с эталоном. Развитие эмоционально-когнитивного и мотивационного компонентов оказалось

значительно выше у представителей экспериментальной группы по сравнению с курсантами контрольной; значительно выросли показатели качества стрельбы курсантов и уровень эмоционально-волевой регуляции военнослужащих, которые были подготовлены на основе экспериментальной программы по сравнению с контрольной группой.

Психологический аспект обучения курсантов пулевой стрельбе означает, что подготовка будущего офицера – это, во-первых, сложное, комплексное психодуховное явление, обусловленное социально-психологическими и психофизиологическими предпосылками; во-вторых, она реализуется через поступки человека, что способствует развитию профессионального потенциала как личности и защитника страны.

Обучение пулевой стрельбе будущего офицера обращено к ориентации на профессиональный эталон и нравственный идеал в субъектной активности курсанта в деятельности, направлено на осознание себя как будущего офицера.

Ключевые слова: обучение, психология поступка, психологические факторы, будущие офицеры, высшее военное учебное заведение, модель, психологическое сопровождение, формирование, программа.

Bogush O.Yu. Psychological factors training in shooting future officers. - Manuscript.

The thesis for the psychology candidate's degree, speciality 19.00.07 – pedagogical and developmental psychology. – State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky», Odesa, 2016.

The thesis is devoted to investigating psychological factors of teaching rifle and pistol shooting to future military officers. The paper is the first to identify the levels of efficiency of teaching rifle and pistol shooting at military higher educational institutions and their dependence on psychological factors. The model of action-related activity in teaching rifle and pistol shooting have been substantiated and elaborated. The results of the formative experiment in the implementation of the author's programme for activity-related and personal psychological support of teaching rifle and pistol shooting have been represented.

According to the results of investigating psychological factors, it has been found that teaching efficiency is significantly determined by a group of psychological factors affecting the efficiency of training future military officers at military higher educational institutions, in particular situational, motivational, activity and after-activity factors.

The programme for personal and activity-related psychological support for future military officers who are taught rifle and pistol shooting at military higher educational institution has been proposed and tested.

Keywords: teaching, psychology of an action, psychological factors, future military officers, military higher educational institution, the model, the programme, psychological support, formation.